

Asia: VN/4330/2018

Suullisen todistelun vastaanottaminen tallenteelta. Videotallennustyöryhmän mietintö

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Pydettyinä lausuntona totean työryhmän mietinnöstä seuraavan.

YLEISTÄ

Nykyistä muutoksenhakujärjestelmää, joka johtaa kärjäoikeuksissa pidettyjen pääkäsittelyjen uusimiseen hovioikeuksissa, ei voida pitää kustannustehokkaana eikä oikeusvarmana. Kuten työryhmä on todennut, parhaan todistusaineiston periaate ei henkilötodistelun osalta käytännössä hovioikeuksissa toteudu vaan hovioikeus on saatavilla olevan näytön suhteen heikommassa asemassa kuin kärjäoikeus. Nykyisen menettelyn heikot kohdat korostuvat laajoissa ja pitkäkestoisissa pääkäsittelyissä.

Oikeudenhoidon kokonaistehokkuuden kannalta laajojen ja vaativien juttujen ja juttukokonaisuuksien (Aarnio, Anton, Asfalttikartelli, Ruanda, WinCapita ym.) sujuva hoitaminen on tärkeää. Tällaiset jutut saattavat viedä isonkin tuomioistuimen vuotuisista resursseista merkittävän osan jopa usean vuoden ajalta. Uutta muutoksenhakujärjestelmää luotaessa tulisikin kiinnittää huomiota ennen muuta keinoihin, joilla voitaisiin tehostaa ja helpottaa isojen juttujen läpivirtausta. Työryhmän mietinnössä mainittu (s. 58) Helsingin poliisilaitoksen huumerikosyksikön entistä päällikköä koskenut tynnyrijuttu on tässä suhteessa hyvin valittu esimerkki.

Tynnyrijuttu tuskin jää oikeushistoriaan ainutkertaisen suurena juttuna. Kärjäoikeudet ja hovioikeudet saattavat tulevaisuudessa joutua käsittelemään laajempiakin asioita. Tynnyrijutussa kuultiin todistelutarkoituksessa noin sataa henkilöä. Nähdäkseni uudistuksella tulisi ennen muuta pyrkiä järjestelyihin, jotka vastaisuudessa helpottaisivat tällaisten asioiden pääkäsittelyä.

Työryhmän arvion (s. 58) mukaan viittaustekniikan käyttö olisi voinut lyhentää hovioikeuden pääkäsittelyä tynnyrijutussa usealla sadalla tunnilla. Valtion vahingoksi jääneitä oikeudenkäyntikuluja ja syyttäjien työaikaa olisi silloin säästynyt huomattavasti, ja hovioikeuden niukkaa istuntosalikapasiteettiakin olisi vapautunut muiden asioiden käsittelyyn.

Työryhmän arvio tynnyrijutussa saavutettavissa olleista säästöistä on epäilemättä oikeansuuntainen. Tynnyrijutun tarkastelua olisi kuitenkin ollut hyödyllistä jatkaa myös viittausmenettelyn ja videoiden indeksoinnin käsittelyn yhteydessä. Ennen videoiden katsomista kaikkien osapuolten olisi tynnyrijutussakin tullut saada videoiden sisältö haltuun; muuten työryhmän peräänkuuluttama todistelun jäsenyntyneisyys ja mahdollisuus katsoa videot hovioikeudessa vain osittain, ei olisi voinut toteutua.

MIKÄ OSA VIDEOISTA KATSOTAAN JA MITEN OIKEA KOHTA LÖYDETÄÄN?

Työryhmän mietinnössä on lähdetty siitä, ettei käräjäoikeudessa tehtyjä videoita välttämättä hovioikeudessa katsottaisi kokonaan. Tämä herättää kysymyksen siitä, miten videoiden olennaiset kohdat hovioikeuksissa osoitettaisiin ja löydetäisiin. Yhden henkilön kuuleminen on käräjäoikeudessa saattanut kestää useita tunteja, joskus jopa päiviä, joten olennaisten kohtien löytäminen voi olla vaikeaa.

Jotta työryhmän asettama entistä jäsenyntyneemmän käsittelyn tavoite voisi toteutua, olisi olennaista, että asianosaiset voisivat jo muutoksenhakemuksissaan ja niihin annetuissa vastauksissa täsmällisesti osoittaa hovioikeudelle videoista ne kohdat, jotka hovioikeuden olisi katsottava. Sen jälkeen hovioikeuden olisi löydettävä videolta nuo kohdat ja arvioitava, tulisiko kuitenkin katsoa muutakin. Työryhmä ei ole juurikaan pohtinut, miten tämä käytännössä tapahtuisi. Ilmeisesti videoiden indeksointi olisi tässä suhteessa olennaista.

Videoiden indeksointi on mainittu mietinnössä, mutta tarkemmin indeksoinnin tekniikkaa tai siihen liittyviä menettelytapoja ei mietinnössä ole kuvattu. Sivulla 67 on todettu Ruotsin kokemuksista seuraavaa:

”Kuva- ja äänitallenne pyritään indeksoimaan siten, että relevanttien kohtien etsiminen muutoksenhakuvaiheessa olisi vaivatonta. Indeksoinnin tekee notaari. Käytännössä indeksointi on osoittautunut hankalaksi.”

Edelleen Ruotsin kokemuksista on sivulla 72 todettu seuraavaa:

”Hovioikeuksien pääkäsittelyiden pidentymisen syyksi on epäilty sitä, että kuva- ja äänitallenteet katsotaan kokonaisuudessaan sen sijaan, että hovioikeudessa keskityttäisiin kohtiin, joista asiassa on kysymys. Tämä voi heijastella kuva- ja äänitallenteiden indeksoinnin vaikeutta. Lisäksi pääkäsittelyt ovat saattaneet pidentyä siitä syystä, että suullisen todistelun vastaanottaminen käräjäoikeuksissa on pidentynyt asianosaisten esittäessä kuulusteltaville aikaisempaa enemmän kysymyksiä.”

Työryhmä ilmeisesti lähtee (s. 43, 44 ja 86) siitä, että videoiden indeksointi olisi Suomessakin olennainen osa uutta järjestelmää. Indeksointi tulisi työryhmän mietinnön mukaan tehdä esimerkiksi teemoittain, syytekohtittain tai jollakin muulla, käsiteltävän asian erityispiirteet huomioon ottavalla tarkoituksenmukaisella tavalla, jotta relevanttien kohtien löytäminen kuulusteltavan kertomuksesta kävisi muutoksenhakutuomioistuimessa vaivatta päinsä.

Työryhmän näkemyksen mukaan indeksointi voitaisiin tehdä joko pääkäsittelyn kuluessa tai sen jälkeen. Indeksoimisesta huolehtisi kärjäsihteerit tai tuomioistuinharjoittelua suorittava kärjänotaari (s. 45) eikä siis puheenjohtaja.

Työryhmä ei ole tarkemmin selvittänyt, mitä kärjäsihteerin tai notaarin suorittamalla videointien indeksoinnilla käytännössä tarkoitetaan. Kysymys lienee videon tiettyjen kohtien merkitsemisestä eli liputtamisesta niin, että videon katsominen voidaan tarvittaessa aloittaa liputetusta kohdasta. Lippu voitaisiin laittaa esimerkiksi kohtaan, jossa todistaja siirtyy syytekohtaan 1 liittyvistä tapahtumista syytekohtaan 2 liittyviin tapahtumiin, mikäli tapahtumat voidaan erottaa toisistaan.

Videon indeksointi niin, että esimerkiksi sanahaulla voitaisiin hakea tiettyä sanaa, henkilöä tai päivämäärää ei käsittäkseni ole mahdollista. Näin ollen toimiva indeksointi voinee rajoittua vaan videon osien merkitsemiseen ja siihen perustuvaan sisällysluetteloon. Indeksointi voinee siis perustua vain tiettyjen syytekohtien tai teemojen manuaaliseen liputtamiseen videon aikajanelta. Sen tarkempi indeksointi ei liene mahdollista.

Ruotsin kokemusten valossa indeksointi esimerkiksi syytekohtittain ei ilmeisesti olisi helppoa. Esimerkiksi talousrikoksissa samat tapahtumat voivatkin koskea sekä verorikosten että velallisten rikosten syytekohtia. Tavanomainen kahden henkilön ”tappelukin”, jossa osapuolet ovat puolin ja toisin asianomistajia ja vastaajia, jaetaan yleensä kahteen syytekohtaan, vaikka kysymys on yhdestä ja samasta tapahtumasta. Huumausainerikosasioissa eri syytekohdat saattavat muodostaa esimerkiksi maahantuontien sarjan, jonka taustalla toimii pääosin sama organisaatio. Jos todistaja kertoo organisaatiosta ja osallisista yleisesti ja samalla yksittäisistä maahantuontikerroista sekä niihin kulloinkin osallistuneista organisaation jäsenistä erikseen, eri osien merkitseminen ja erottaminen toisistaan indeksoimalla saattaa olla varsinkin kärjäsihteerille tai notaarille vaikeaa. Jos puheenjohtaja haluaa tarkastaa indeksoinnin asianmukaisuuden, hänen on käytännössä katsottava video kokonaan itse. Muutoksenhakuvaiheessa hovioikeudella tai asianosaisilla ei välttämättä ole

aihetta luottaa siihen, että kärjäsihteerin merkitsemät liput ovat oikeissa kohdissa. Tämä johtanee helposti koko videon katsomiseen hovi oikeudessa.

Työryhmän mietinnössä mainitaan indeksointiakin helpottavana esimerkkinä (s. 80) se, että esimerkiksi talokauppariidassa henkilöä voitaisiin kuulustella ensin reklamaatiosta, sitten talon perustusten virheistä ja viimeksi katon virheistä, kustakin teemasta erikseen niin että vastakuulustelukin tapahtuisi tiettyä teemaa koskevan pääkuulustelun jälkeen, minkä jälkeen teeman käsittely indeksoitaisiin tallenteella päättyneeksi.

Talokauppariitaa koskevassa esimerkissä käytetty indeksointia tukeva teemakohtainen jäsentely vaikuttaa juridisesti hyvin perustellulta, mutta kuultavalle henkilölle olisi todennäköisesti luontevampaa edetä aikajärjestyksessä ja kertoa ensin katon vuotamisesta, sen jälkeen sitä koskevasta reklamaatiosta ja vasta lopuksi ensimmäisen reklamaation jälkeen havaituista perustusten virheistä ja niitä koskevasta reklamaatiosta. Epäselvät liukumat ja päällekkäisyydet eri teemojen välillä, varsinkin vapaan kerronnan osuuden aikana, ovat joka tapauksessa henkilötodistelussa yleisiä eikä tarkka indeksointi voine senkään vuoksi aina onnistua. On myös huomattava henkilötodistelun suorittajien mahdolliset kuulustelustrategiset ja -taktiset valinnat, kuulustelun mahdolliset yllätyselementit, jotka eivät perustellusti voi lähteä vastaavista lähtökohdista kuin mistä indeksoinnissa ilmeisesti puhutaan.

Asian käsittelyn jäsentyneisyydellä ei välttämättä ole henkilötodistelun vastaanottamisessa niin suurta merkitystä kuin työryhmä olettaa. Todistajalla ei ole istuntosaliin tullessaan yleensä tietoa riittäisistä tai riidattomista seikoista tai relevanttien oikeudellisten kysymysten etusijajärjestyksestä, vaikka nämä seikat olisivat asianosaisten ja tuomarin mielessä huolellisen valmistelun jälkeen hyvin jäsentyneitä. Todistaja kykenee kertomaan tapauksesta parhaiten, jos hänen annetaan tehdä se vapaasti omin sanoin. Hänet voidaan tietynlaisena johdantona kuvitteellisesti ohjata esimerkiksi riidan kohteena olevaan taloon tai pahoinpitelyn riidattomalle tapahtumapaikalle, mutta häntä ei voida pyytää kertomaan vain pahoinpitelyyn sisältyneistä potkuista, vaikka lyönnit olisi valmistelussa ja yhteenvedossa todettu riidattomiksi. Todistaja kykenee parhaimmillaan kertomaan tapahtumista omin sanoin johdonmukaisesti ja kronologisesti hyvinkin tarkasti eikä häntä silloin yleensä ole järkevää keskeyttää toteamalla, että tämä kohta on yhteenvedon mukaan riidaton ja voitte hypätä sen yli.

Ehdotetun järjestelmän stressitestinä ei indeksoinninkaan osalta tulisi käyttää pikkujuttuja, joista kyllä selvittää minkä tahansa menettelyn puitteissa, vaan laajoja ja vaikeita juttuja, joissa henkilötodistelun teemat eivät aina ole yhtä yksiselitteisiä kuin kattovuotoa koskevissa riidoissa. Voidaan pohtia, miten esimerkiksi tynnyrijutussa olisi mosaiikkimaisia näytönpalasia (esim. eri liittymien sijainnit) koskevien teemojen taustalle voitu indeksoida Pasilan miehen henkilöllisyyttä koskenut pääteema ja miten videoita olisi käytännössä voitu katsoa päällekkäisten indeksointien pohjalta teemoittain.

LITTEROINTI

Työryhmän esitys seuraa kriiikkittömästi Ruotsin mallia sivuuttaen Ruotsissa todetut indeksoinnin ongelmat. Kuten olen asian aikaisemmassa valmisteluvaiheessa antamassani lausunnossa todennut, vaihtoehtona Ruotsin mallin suoralle seuraamiselle voitaisiin luoda videoiden ja litteroidun materiaalin yhdistelmään perustuvia sujuvampia toimintamalleja, joita käytettäisiin ainakin laajoissa jutuissa.

Mietinnön jaksossa 5.1.5 ei mainita vaihtoehtona litterointien tekemistä vain osassa asioita, ehdotetun kaikkien asioiden ääni- ja kuvataallentamisen tapauskohtaiseen harkintaan perustuvana lisänä.

Kertomusten kirjallinen muoto (litterointi) ja sen hyödyntämiseen liittyvät hakuominaisuudet tarjoaisivat videoiden katselua merkittävästi nopeamman ja tehokkaamman tavan tutustua kärjääoikeudessa vastaanotettuun henkilötodisteluun. Lukiessa kertomuksen sisältöä voi olennaisissa kohdissa pysähtyä miettimään ja kertomuksen eri kohdissa annettujen lausumien vertailu on helppoa. Kertomuksen epäolennaiset kohdat (esimerkiksi lainvoimaiseksi jäänyttä tuomion osaa koskevat kohdat) on tekstimuodossa helppo sivuuttaa toisin kuin videoita katseltaessa.

Jos litteroidun todistajankertomuksen kunkin sivun alkuun merkittäisiin videotallenteen paikkaa vastaava kellonaika (esim. 55 min 30 s), voitaisiin litteroinnista esimerkiksi sanahaun avulla etsiä nopeasti ne relevantit kertomuksen kohdat, joiden osalta videon katsominen olisi hovioikeudessa tarpeen. Litteroinnin aikamerkintöjen perusteella oikeat videon kohdat löydettäisiin täsmällisesti ja nopeasti. Litterointien avulla asianosaiset voisivat jo muutoksenhakemuksissaan ja vastauksissaan osoittaa tarkasti ne kohdat, joissa todistaja tai muu kuultava heidän mielestään on erehtynyt tai valehdellut.

Litterointien tuottama ajan ja vaivan säästö olisi luonnollisesti suhteutettava siihen panokseen, joka tarvitaan litterointien tuottamiseen. Tältä osin on syytä muistaa, että hovioikeuden kokoonpanoon kuuluu kolme jäsentä ja usein mukana on myös esittelijä, yksi tai useampi syyttäjä ja laajoissa jutuissa useita valtion maksamia avustajia. Istuntoajassa saavutettava ajansäästö on suhteutettava sihteerityön kustannuksiin – puhumattakaan automaattisen puheentunnistuksen tuomista mahdollisuuksista. Litteroinnin tuotantokustannus laajoissa jutuissa olisi ilmeisesti varsin pieni verrattuna sen tarjoamiin säästömahdollisuuksiin lakimiestyössä. Litteroinnit vähentäisivät olennaisesti tarvetta katsoa videoita ainakaan kokonaan ja ne lyhentäisivät pääkäsitteilyjen kestoja.

Ajatus siitä, että kolme hovioikeudenneuvosta ja asiaa valmisteleva esittelijä kokoontuisivat keskenään tai asianosaisten kanssa suurissa jutuissa viikkokausiksi kuuntelemaan ja katsomaan todistajien puutteellisesti indeksoituja kertomuksia videolta, ei kuulosta oikeudenkäyntien

tehostamiselta. Tehokkaampaa olisi, jos he ja asianosaiset voisivat ainakin isoissa jutuissa tutustua kuulemisista tehtyihin kirjallisiin litterointeihin ja sen jälkeen tarpeen mukaan katsoa videoita olennaisilta osin.

Litterointien laatiminen suurissa ja pitkäkestoisissa jutuissa jo käräjäoikeuskäsittelyn kuluessa helpottaisi asianosaisten ja tuomioistuimen työtä varsinkin käräjäoikeuskäsittelyn loppulausuntoja ja käräjäoikeuden tuomiota laadittaessa. Kukaan ei voi muistaa kymmenien tai jopa sadan todistajan kertomusten tarkkaa sisältöä. Ei ole myöskään tarkoituksenmukaista, että istuntosalissa kaikkien pöytien takana tehdään vaihtelevilla tavoilla kuulemisista omia muistiinpanoja. Litteroinnit voitaisiin laatia keskitetysti käräjäoikeuden toimesta. Tämä tehostaisi oikeudenkäyntiä laajoissa jutuissa enemmän kuin videointi.

Mielenkiintoista on, että juuri niissä maissa, joista suullisen ja välittömän oikeudenkäynnin ihanteet ovat kotoisin (Yhdistynyt kuningaskunta, USA), koko oikeudenkäynnin sanatarkkaa kirjallista toisintoa (transcripts) pidetään erityisen tärkeänä. Ajatus siitä, että kaikkea istuntosalissa puhuttua ei kirjoitettaisi tarkasti ylös, on englantilaiselle tuomarille yhtä vieras kuin englantilaiselle poliisille ajatus siitä, ettei koko esitutkintakuulustelua videoitaisi.

Ehdotetun viittausmenettelyn käyttö olisi täsmällisempää, mikäli asianosaiset voisivat täsmällisesti viitata litterointien tarkkoihin kohtiin ja hovioikeus voisi sen perusteella videoita katsoessaan kiinnittää huomiota juuri niihin seikkoihin, jotka asianosaisten mielestä ovat olennaisia. Erityisesti asioissa, joissa toimitetaan viittausmenettelyä hyödyntäen pitkä pääkäsittely, tällainen menettelytapa tekisi oikeudenkäynnistä työryhmän ehdottamaa yksinomaan videoiden katseluun perustuvaa mallia tarkoituksenmukaisemman.

Työryhmän ehdotuksella toteutettaisiin pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelmaa, jonka mukaan oikeudenkäynneissä näytön vastaanottaminen keskitetään käräjäoikeuksiin niin, että todistelu taltioidaan hovioikeuskäsittelyä varten. Hallitusohjelmassa ei ymmärtääkseni ole linjattu videointia ainoaksi todistelun taltioinnin muodoksi.

Rikosasioista valtaosa koskee tavanomaisia päivittäisrikoksia kuten pahoinpitelyjä sekä erilaisia omaisuus- ja huumausainerikoksia. Suullisuuteen, välittömyyteen ja keskittämiseen perustuva nykyinen oikeudenkäyntimenettely on tarkoitettu tällaisiin juttuihin. Laajempiin ja monimutkaisempiin asioihin se ei nyky muodossaan sovi yhtä hyvin.

Tynnyrijutun kaltaisissa jutuissa kukaan ei voi muistaa kaikkien todistajien kertomusten sisältöä. Juttua käsiteltäessä käräjäoikeuden istuntosalissa ainakin 10 henkilöä teki kaiken aikaa omia muistiinpanojaan todistajien puheista. Joukossa oli kallispalkkaisia asianajajia, syyttäjiä ja tuomareita. Kun pääsyytetyn toinen puolustaja esitti kysymyksiä, toinen kirjasi vastauksia ylös. Myös syyttäjät menettelivät aluksi samoin, kunnes he päättivät teettää Valtakunnansyyttäjänviraston

varoilla keskeisimmistä kuulusteluista litteroinnit. Litteroinnit jaettiin kaikille asianosaisille ja käräjäoikeudelle. Käräjäoikeuden tuomion perustelut sisälsivät runsaasti tekstiä, joka oli kopioitu litteroinneista. Myös loppulausunnoissa litterointien myönteinen vaikutus oli nähtävissä.

Työryhmän mietinnössä on todettu (s. 23), että käytännössä käräjäoikeudet toimittavat rikosasioissa valmisteluistunnon vain poikkeuksellisesti ja että näin menetellään lähinnä hyvin laajoissa asioissa. Työryhmän mainitsevat laajat asiat ovat juuri niitä, joissa litterointi olisi tarpeen jo käräjäoikeuskäsittelyssä. Valmisteluintento olisi luontevasti se käsittelyn vaihe, jossa litterointien tarpeesta ja laajuudesta voitaisiin tarvittaessa keskustella.

Työryhmä on mahdollisesti ymmärtänyt asian aikaisemmassa valmisteluvaiheessa antamani lausunnon osittain väärin. En ole ehdottanut sitä, että kaikki henkilötodistelu käräjäoikeuksissa aina litteroitaisiin. Jutuissa, joissa todistelutarkoituksessa kuultavia henkilöitä on vain muutama, eli siis valtaosassa jutuista, litterointi ei olisi tarpeen. Järjestely, jossa käräjäoikeuksissa tehtäisiin kaikissa asioissa suullisesta todistelusta kuva- ja äänitallenne, mutta litterointi vain tarpeen mukaan laajoissa jutuissa, olisi riittävä ja perusteltu menettely.

Kuten olen aikaisemmassa lausunnossani tuonut esiin, litteroinnin lisääntyvä käyttäminen laajoissa jutuissa ei edellyttäisi edes lainmuutosta, vaan tosiasiallisten mahdollisuuksien luomista oikeudenkäymiskaaren 22 luvun 9 §:n soveltamisen aloittamiselle käräjäoikeuksissa. Tietooni tulleet käytännön esimerkit ovat osoittaneet, että jos käräjätuomari nykyisin haluaa soveltaa mainittua lainkohtaa, hänen on kirjoitettava litteroinnit itse. Sihteerityövoimaa tai ulkopuolista apua ei tällaiseen tarkoitukseen ole saatavissa. Pidän tätä merkittävänä epäkohtana.

Tietooni on tullut myös toimintamalli, jossa suuri asianajotoimisto tilaa heti istuntopäivän päätteeksi kaikki kyseisen päivän äänitallenteet ja ne litteroidaan asianajotoimistossa. Toisten todistajien kuulemisessa ja loppulausunnoissa tukeudutaan näihin litterointeihin ja käytetään suoria sitaatteja niistä. Litterointeja ei kuitenkaan anneta tuomioistuimen tai vastapuolen käyttöön. Viran puolesta, tapauskohtaisen tarveharkinnan mukaan tehtävät litteroinnit tarjoaisivat oikeusturvaa tasavertaisemmin kaikille oikeudenkäynnin osallisille.

RIKOSASIOIDEN VALMISTELU

Työryhmän mietinnössä esitetään arvioita (s. 29) siitä, että käräjäoikeudet toimittaisivat tällä hetkellä laajoissa rikosasioissa pääkäsittelyn ilman, että asiaa olisi valmisteltu riittävästi. Työryhmä katsoo valmistelun puutteen vaikeuttavan prosessin hallintaa ja voivan tehdä oikeudenkäynnistä epäselvästi jäsennellyn.

Kysymys ei nähdäkseni välttämättä ole siitä, ettei kärjäoikeus haluaisi valmistella laajaa rikosasiaa tai kykenisi siihen vaan siitä, että asian jäsentyneisyys ei aina välttämättä ole rikosasian vastaajan edun mukainen tavoite. Vastuuntuntoisen puolustajankaan ammattitaito ei välttämättä muuta asiaa, jos vastaaja itse on valinnut taktiikan, jonka pyrkimyksenä on asian epäselvä jäsentely ja uusien todisteiden ja väitteiden ripottelu vasta pääkäsittelyn kuluessa eikä siis ”korttien paljastaminen” ja asian aito valmistelu vielä kärjäoikeuden valmisteluistunnossa. Rikosasioissa ei ole preklusiota, joka pakottaisi vastaajan aidosti osallistumaan valmisteluun. Uutta todistelua ja uusia väitteitä voi esittää vielä hovioikeudessakin. Vastaajan näkökulmasta, mikäli hän on syyllinen ja sen vuoksi jo lähtökohtaisesti huonossa asemassa, prosessin pitäminen epäselvänä mahdollisimman pitkään, saattaa olla valmistelun onnistumista parempi prosessitaktinen vaihtoehto. Näin ollen kaikki siviiliprosessin opit eivät sellaisenaan sovi rikosprosessiin.

En vastusta pyrkimyksiä rikosasioiden valmistelun kehittämiseen, päinvastoin, mutta suhtaudun edellä todetuista syistä kuitenkin varauksellisesti uudistusten tehoon. Rikosasian vastaajaa ei tunnetusti voida pakottaa omaa syyllisyyttään edistävään käyttäytymiseen eikä hänellä useimmiten ole siihen luonnollista kannustintakaan. Varsinkaan vakavia rikoksia koskevissa asioissa ei myöskään edes voida operoida riidattomien seikkojen käsitteellä samaan tapaan kuin siviilijutuissa.

SUULLISUUS JA VÄLITTÖMYYS

Työryhmä on suhtautunut litterointien hyödyntämiseen videoiden vaihtoehtona torjuvasti (s. 63). Työryhmän käsityksen mukaan litterointeihin tukeutuminen merkitsisi oikeudenkäynnin suullisuusperiaatteen huomattavaa kaventumista ja palaamista suullispöytäkirjalliseen menettelyyn, josta luovuttiin 1990-luvulla. Tämän näkemyksen pohjalta videoiden katsominen hovioikeuksissa onkin työryhmän työssä ollut ilmeisen helppoa hyväksyä ainoaksi vaihtoehdoksi, koska se ei tunnu oikeudenkäynnin suullisuuteen ja välittömyyteen perustuvien ihanteiden hylkäämiseltä – ja koska videoita katsotaan Ruotsissakin.

Suullisuusperiaatteella tarkoitetaan ennen muuta sitä, että asianosaisten lausumat esitetään tuomioistuimessa suullisesti. Suullisessa menettelyssä asianosaisilla on puolin ja toisin tilaisuus heti vastata toistensa esityksiin, ja tuomarit voivat heti käyttää kyselyoikeuttaan. Aikaisemmin suullisissakin käsittelyissä luettiin oikeudenkäyntikirjelmää, joihin lykkäyksen jälkeen vastattiin uusilla kirjelmillä. Kirjelmäkieltoa voidaankin nykyprosessissa pitää keskeisimpänä suullisuusperiaatteen ilmentymänä.

Työryhmän ehdotuksessa ei ole kysymys suullisuuden ja välittömyyden säilyttämisestä vaan siitä, mikä tallennusmuoto tai mitkä tallennusmuodot otetaan käyttöön siirryttäessä välittömyydestä tallenteiden hyödyntämiseen. Tässä valinnassa ei nähdäkseni tulisi tyytyä vain yhden tallennusmuodon käyttöön.

Vaikka korkein oikeus (KKO 2013:96) ja todistajanpsykologian asiantuntijat ovat todenneet, ettei todistajan ilmeillä tai eleillä ole näytön arvioinnissa merkitystä, työryhmä kuitenkin uskoo, että videolta mahdollisesti havaittavilla todistajan puheen sävyillä, painotuksilla, tauoilla ja viiveillä kuitenkin olisi merkitystä (s. 63). Kuitenkaan tuomioistuinten ratkaisuja ei koskaan perustella osaksikaan tauoilla tai viiveillä vaan todistajan kertomuksen sisällöstä ilmenevillä seikoilla.

Todistajan uskottavuus kytketään tuomioissa yleensä puheen sävyjen sijasta siihen, kuinka kaukana todistaja oli tilannetta tarkkaillessaan, millainen valaistus oli, tunsiko todistaja osapuolet, oliko todistaja humalassa, oliko todistaja keskustellut tapahtumista muiden kanssa ennen kuulemistaan sekä ennen muuta siihen, kuinka hyvin hänen kertomuksensa on muun näytön perusteella sidottavissa aikaan ja paikkaan sekä muihin selvitettyihin yksityiskohtiin.

Kun halutaan korostaa kuultavan henkilön näkemisen tärkeyttä oikeudenkäynnissä, asiaa yleensä perustellaan sillä, että suuri osa ihmisten välisestä kommunikaatiosta on nonverbaalista ja siksi tuomarin ja kuultavan henkilön välitön kohtaaminen istuntosalissa on välttämätöntä. Kuten edellä on todettu, nonverbaalinen osa kommunikaatiosta, esimerkiksi pukeutumisella tai kampauksella viestiminen, ei kuitenkaan koskaan nouse tuomion perusteluihin. Koska näin on, nonverbaalisen viestinnän osuus henkilötodistelun arvioinnissa jää joka tapauksessa tuomioistuimeen mahdollisesti vaikuttaneena seikkana tuomion perusteluihin tukeutuvan kontrollin ulkopuolelle.

Vaikka edellä mainittu korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 2013:96 ilmeiden ja eleiden vähäisestä merkityksestä perustuu tieteelliseen tietoon, puhelin- ja videokuulemista koskevat oikeudenkäymiskaaren säännökset perustuvat edelleen ajatukseen siitä, että todistajan välitön kohtaaminen istuntosalissa tuottaa lisäarvoa eikä todistajan uskottavuutta voida sen vuoksi arvioida pelkän äänen tai kuvan perusteella. Korkein oikeus on tuoreessa ratkaisussaan KKO 2021:5 joutunut mielenkiintoisella tavalla pohtimaan ratkaisun KKO 2013:96 suhdetta mainittuihin lainkohtiin.

Mikäli todistajan tai muun henkilön näkemisestä videokuvassa saadaan lisäarvoa verrattuna tilanteeseen, jossa kuullaan vain henkilön puhe tai luetaan puheesta tehty litterointi, sanottu lisäarvo tulisi lainvalmistelussa kyetä määrittelemään ja ankkuroimaan tieteelliseen tietoon. Pelkkään juridiseen traditioon, uskomuksiin tai mielipiteisiin uutta lainsäädäntöä ei tulisi perustaa.

VIDEOIDEN KATSOMISEEN LIITTYVÄT TARKASTUKSET

Ehdotuksen mukaan tuomioistuimessa voitaisiin tehdä henkilöntarkastus henkilölle, joka tulee käräjäoikeuden tiloihin katsomaan kuva- ja äänitallennetta. Tarkastuksilla varmistettaisiin, ettei henkilöllä ole mukanaan älypuhelin tai muuta videokuvan tallentamiseen soveltuvaa välinettä. Jos tällainen väline löydettäisiin, se voitaisiin ottaa videota katsomaan tulleelta henkilöltä pois. Väline olisi palautettava henkilön poistuessa tuomioistuimesta.

Henkilöntarkastus edellyttäisi ehdotuksen mukaan perusteltua aihetta epäillä, että käräjäoikeudessa tehtyä kuva- ja äänitallennetta katsomaan saapuvalla henkilöllä olisi mukanaan kuvan tallentamiseen soveltuva väline. Perusteltua epäilyä siitä, että henkilöllä olisi tarkoitus käyttää tuota välinettä oikeudettomasti, ei kuitenkaan edellytettäisi.

Käytännössä lähes kaikilla oikeustaloon saapuvilla on mukanaan ainakin tallennusvälineeksi soveltuva puhelin, joten syy epäillä tallennusvälineen hallussapitoa koskisi käytännössä kaikkia – varsinkin toimittajia ja asianajajia, joilla tällaisia välineitä on yleensä useita.

Ehdotettu järjestely on sinänsä ymmärrettävä, mutta perusoikeusnäkökulmasta nähdäkseni tarpeettoman pitkälle menevä. Myös muita vaihtoehtoja tulisi asian jatkovalmistelussa harkita.

Mikäli ehdotuksen mukaiset tarkastukset suoritettaisiin heti oikeustaloon saavuttaessa normaalin turvatarkastuksen yhteydessä, olisi kaikilta taloon saapuvilta käytännössä tiedusteltava, olivatko he mahdollisesti tulossa taloon katsomaan videoita vai kenties seuraamaan julkisia istuntoja tai asioimaan talossa muuten. Tällainen tiedustelu ei olisi omiaan edistämään sujuvaa asioimista oikeustalossa eikä myöskään oikeudenkäyntien julkisuutta. On tärkeää, että kynnykset julkisen oikeudenkäynnin seuraamiseen ovat käytännössä mahdollisimman matalalla. Ei ole myöskään todennäköistä, että henkilö, joka suunnittelisi oikeudettomasti tallentavansa videon, ilmoittaisi oikeustaloon saapuessaan käynnilleen oikean syyn.

Käytännössä videoita luultavasti katsoisivat usein toimittajat, jotka nykyisin tekevät muistiinpanojaan kynän ja lehtiön sijasta teknisillä laitteilla. Tällaisissa laitteissa on säännönmukaisesti mahdollisuus myös kuvan tallentamiseen. Kun oikeudenkäyntien julkisuus käytännössä toteutuu paljolti toimittajien työn kautta, kaikki ylimääräiset toimittajan työtä haittaavat esteet on syytä minimoida. Teknisten välineiden poistamista ainakaan toimittajilta, asianajajilta tai muilta avustajilta, jotka ovat tulleet katsomaan videoita, ei nähdäkseni voitaisi pitää perusteltuna.

Ehdotuksen jatkovalmistelussa olisi nähdäkseni aiheellista pohtia myös sellaisia teknisiä ja käytännöllisiä ratkaisuja, jotka vähentäisivät videoiden oikeudettoman tallentamisen riskiä katselutilanteessa. Katselupisteen kuvaruudulla voisi näkyä esimerkiksi päivämäärä ja kellonaika tai muu yksilöllinen tunnusmerkki, joka mahdolliselta laittomalta tallenteeltakin voitaisiin yhdistää henkilöön, joka kyseisenä ajankohtana kävi katsomassa alkuperäistä videota. Myös katselun valvonnan toteuttaminen voisi olla mahdollista esimerkiksi sijoittamalla katselupisteelle valvontakamera tai sijoittamalla katselupiste paikkaan, jossa se olisi haastemiehen tai käräjäsihteerin näköpiirissä.

Muilta osin minulla ei työryhmän mietinnöstä lausuttavaa.

Apulaisoikeusasiamies

Pasi Pölönen

Esittelijäneuvos

Jarmo Hirvonen

Hirvonen Jarmo

Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia - apulaisoikeusasiamies Pasi Pölönen
(esittelijä, EsN Jarmo Hirvonen)